

УДК 343.348

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8\(49\)-169-180](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8(49)-169-180)

Павлова Тетяна Олександрівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ СТ. 297 КК УКРАЇНИ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анотація. У статті досліджено особливості об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України). Проаналізовано правові критерії розмежування складу ст. 297 Кримінального кодексу України із суміжними складами кримінальних правопорушень. Встановлено, що моральність – це історично зумовлена система цінностей, ідеалів та норм, яка визначає уявлення суспільства про добро і зло, регулює поведінку людей та забезпечує духовні засади їхнього співжиття. Пропонується розглядати моральність як наукову категорію, що має філософську, соціальну та правову складові. Визначено, що кримінальне законодавство України потребує вдосконалення для ефективнішого регулювання відповідальності за наругу над могилами, іншим місцем поховання або над тілом померлого та чіткого розмежування із суміжними складами.

У результаті проведеного дослідження було зроблено наступні висновки: законодавство про наругу над могилами в Україні формувалося від часів Київської Русі до сучасності, відображаючи історичний, соціальний, політичний і культурний розвиток; кримінально-правовий захист похоронної культури є необхідним для збереження традицій і звичаїв вшанування пам'яті померлих; наруга над могилою чи тілом померлого посягає на моральність, принижує пам'ять про особу та ображає її близьких; Конституція України закріплює права і свободи людини, що становлять основу моральних засад суспільства (ст. 3, 32, 34, 35); чинне законодавство у сфері похоронної справи потребує удосконалення; в умовах військової агресії РФ проти України особливого значення набуває кримінально-правова охорона місць поховання та тіл померлих; ст. 297 КК України, розташована у розділі XII Особливої частини, посягає на моральність; встановлено особливості та критерії розмежування ст. 297 КК України з суміжними складами кримінальних правопорушень (статті 178, 179, 194, 298 КК України); відмежування ст. 297 КК України здійснюється

з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних ознак складу, чітке визначення яких у кримінальному законодавстві має важливе практичне значення.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, злочин, моральність, наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення

Pavlova Tetiana Oleksandrivna Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics, Odesa I. I. Mechnikov National University, <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

DELIMITATION OF ARTICLE 297 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE FROM RELATED CRIMINAL OFFENSES

Abstract. The article examines the specific features of the objective and subjective elements of the crime of desecration of a grave, other burial sites, or the body of a deceased person (Article 297 of the Criminal Code of Ukraine). The legal criteria for distinguishing the elements of Article 297 of the Criminal Code of Ukraine from related criminal offenses are analyzed. It is established that morality constitutes a historically determined system of values, ideals, and norms, which defines society's perception of good and evil, regulates human behavior, and ensures the spiritual foundations of coexistence. Morality is proposed to be considered as a scientific category encompassing philosophical, social, and legal dimensions. It is determined that the criminal legislation of Ukraine requires improvement in order to more effectively regulate responsibility for desecration of graves, other burial sites, or the body of a deceased person, and to provide a clear delimitation from related offenses.

As a result of the conducted research, the following conclusions have been drawn: the legislation on the desecration of graves in Ukraine has evolved from the times of Kyivan Rus to the present, reflecting historical, social, political, and cultural development; the criminal-legal protection of funeral culture is essential for preserving traditions and customs of commemorating the deceased; desecration of a grave or the body of a deceased person encroaches upon morality, diminishes the memory of the person, and offends their relatives; the Constitution of Ukraine enshrines human rights and freedoms that constitute the foundation of the moral principles of society (Articles 3, 32, 34, 35); the current legislation in the field of funeral affairs requires improvement; in the context of the Russian Federation's military aggression against Ukraine, the criminal-legal protection of burial sites and the bodies of a deceased persons acquires particular significance; Article 297 of the

Criminal Code of Ukraine, located in Chapter XII of the Special Part, encroaches upon morality; the specific features and criteria for distinguishing Article 297 of the Criminal Code of Ukraine from related criminal offenses (Articles 178, 179, 194, 298 of the Criminal Code of Ukraine) have been established; the delimitation of Article 297 is carried out with due regard to the objective and subjective elements of the offense, the precise definition of which in criminal legislation has significant practical importance.

Keywords: criminal law, criminal responsibility, crime, morality, desecration of a grave, other burial sites, or the body of a deceased person, object of a criminal offense, objective element of a criminal offense, subject of a criminal offense, subjective element of a criminal offense.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань кримінального права є забезпечення належної охорони суспільних відносин, у тому числі відносин, що стосуються поваги до пам'яті померлих та охорони місць їх поховання. У сучасних умовах, коли світ продовжує стикатися з проявами військової агресії, суспільство стало більше звертати увагу на цінність людської гідності навіть після смерті, особливого значення в такі складі часи набуває кримінально-правова охорона місць поховання, а також тіл померлих осіб.

Разом із тим, на практиці виникають суттєві труднощі у відмежуванні складу злочину, передбаченого ст. 297 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» [1], від суміжних складів кримінальних правопорушень. Відсутність чітких критеріїв їх розмежування створює ризик неправильної кваліфікації діянь, що, у свою чергу, може призводити до порушення принципів законності та справедливості у кримінальному судочинстві.

Наукове опрацювання проблеми ускладнюється тим, що законодавець не дає розгорнутого визначення понять «наруга над могилою» чи «наруга над тілом померлого» та інших дефініцій, що закріплені у складі, залишаючи простір для оціночних суджень. Це призводить до неоднакової судової практики та дискусійних наукових позицій.

Актуальність дослідження полягає у необхідності вироблення чітких критеріїв відмежування складу злочину наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого від суміжних складів кримінальних правопорушень, що дозволить забезпечити єдність правозастосування та підвищити рівень захисту суспільних цінностей, пов'язаних із гідністю людини та пам'яттю про померлих.

Ця стаття присвячена розгляду складу наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України) та критеріїв відмежування його від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням кримінально-правових аспектів забезпечення шанобливого ставлення до померлих та місць їхнього поховання присвячені праці таких науковців як Р. В. Асейкін, О. М. Бандурка, В. П. Бойченко, Н. О. Горб, К. В. Гуляков, С. Ф. Денисов, О. О. Дудоров, В. В. Кузнецов, С. Г. Кулик, Л. С. Кучанська, А. В. Ландіна, В. А. Ломако, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, Б. М. Одайник, О. С. Островський, С. П. Репецький, А. В. Савченко, Н. О. Семчук, О. С. Сотула, Є. Л. Стрельцов, Л. С. Філіппова, В. Д. Чабанюк, М. І. Хавронюк, В. В. Юсупов та інших вчених. Попри значну кількість наукових досліджень з цієї і суміжної тематики, проблеми кримінально-правової кваліфікації за ст. 297 КК України та її відмежування від інших складів кримінальних правопорушень залишається надзвичайно актуальними та потребують свого подальшого дослідження. Це пояснюється тим, що багато аспектів все ще не отримали достатньо уваги, що робить необхідним проведення комплексного аналізу об'єктивних і суб'єктивних характеристик наругу над могилою, інших місць поховання або над тілом померлого. Вказана проблема також останні двадцять років не розглядалася й на рівні дисертаційних досліджень (останнє таке дослідження проводилося у 2005 році Н. О. Горб) [2].

Метою статті є дослідити основні проблеми законодавчого визначення та кримінально-правової кваліфікації за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України) та складнощі відмежування вказаного складу злочину від суміжних складів.

Виклад основного матеріалу. Законодавство про наругу над могилами на території України пройшло довгий і складний шлях розвитку, починаючи з часів Київської Русі до сучасності, і відображає різні етапи історичного, соціального, політичного та культурного розвитку країни. У чинному Кримінальному кодексі України, який був прийнятий 05.04.2001 р., у ст. 297 передбачена відповідальність за наругу над могилою, викрадення предметів з могили або тіла померлого. Починаючи з 2009 року, до вказаної статті вносилися зміни, спрямовані на уточнення та розширення підстав кримінальної відповідальності за вказані дії. Зміни торкнулися не тільки диспозицій статті, яка визначає об'єктивні та суб'єктивні ознаки базового та кваліфікованих складів, а й санкцій вказаної статті. Це свідчить про постійну увагу держави до вказаної категорії злочину проти моральності та прагнення запобігти його вчиненню за допомогою кримінально-правових засобів.

Злочин, передбачений ст. 297 КК України – «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого», має безпосередній зв'язок із конституційними гарантіями захисту моральності в нашій державі. Так, ст. 3 Конституції України визначає, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною

цінністю» [3]. Повага до померлих є продовженням поваги до людської гідності. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого посягає на моральні засади суспільства, принижує пам'ять про особу та ображає почуття її близьких. Стаття 32 Конституції України гарантує недоторканність приватного і сімейного життя. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого посягає не лише на пам'ять про померлого, а й моральні права його родини та громади. Відповідно до ст. 34 Конституції України «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» [3], але свобода думки та слова може бути обмежена в інтересах охорони моральності через те, що може посягати на моральні засади суспільства шляхом зневаги до місць поховання. Згідно зі ст. 35 Конституції України «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» [3], але свобода релігійних практик може бути обмежена в інтересах охорони моральності населення. Оскільки могили та місця поховань часто мають релігійне значення, наруга над ними підриває духовні й моральні засади суспільства.

Аналізуючи норми чинного Кримінального кодексу України, слід зазначити, що ст. 297 КК України розміщена у розділі XII Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності». Так, В. П. Бойченко пише, що «Суспільна небезпека цих діянь полягає в тому, що вони заподіють або ставлять під загрозу заподіяння істотної шкоди громадському порядку та моральним основам життя суспільства. Сукупність цих відносин і є родовим об'єктом зазначених злочинів. У цілому, можна констатувати, що, як кримінально-правові поняття громадський порядок та моральність істотно відрізняються між собою. Відповідні суспільні відносини становлять не єдиний родовий об'єкт, а дві різні відносно відокремлені групи суспільних відносин, кожна з яких заслуговує на те, щоб становити самостійний об'єкт кримінально-правової охорони [4, с. 546].

Традиційно в кримінально-правовій науці вважається, що родовим об'єктом групи кримінальних правопорушень, що передбачені у розділі XII Особливої частини чинного Кримінального кодексу України, є суспільні відносини у сфері громадської безпеки та моральності. Видовим об'єктом для наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого є суспільні відносини у сфері моральності.

Моральність, на нашу думку, – це історично зумовлена система цінностей, ідеалів та норм, яка визначає уявлення суспільства про добро і зло, регулює поведінку людей та забезпечує духовні засади їхнього співжиття. Моральність як система духовних і соціальних норм, принципів та цінностей,

регулює поведінку людини у суспільстві з позицій добра і зла, справедливості та совісті. Пропонуємо термін «моральність» розглянути через призму трьох складових: 1) філософської як внутрішню здатність людини відрізнити добро від зла, орієнтуватися на ідеали справедливості, честі, совісті, гідності, що виступає своєрідним «моральним компасом людини»; 2) соціальної як сукупності соціальних норм і правил поведінки, які суспільство визнає необхідними для підтримання гармонії, порядку, взаємної поваги та проявляється через традиції, звичаї, громадську думку; 3) правової, яка проявляється як суспільна цінність, що підлягає державній охороні поряд із безпекою, життям і здоров'ям та іншими правами та свободами людини та громадянина.

Наруга над могилою посягає на моральні засади суспільства, принижує пам'ять про особу та ображає почуття її близьких. Безпосереднім об'єктом вказаного злочину виступають суспільні відносини в сфері моральності в частині шанобливого ставлення до померлих і місць їхнього поховання незалежно від статі, раси, національності, соціального походження, прижиттєвих політичних чи релігійних переконань померлих тощо. Вчинення дій, передбачених ч. 1 або 2 ст. 297 КК України з корисливих мотивів, свідчить про те, що в такому разі додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину виступають відносини власності. Якщо вказаний злочин вчинено із застосуванням насильства або погрозою його застосування, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки (ч. 3, ч. 4 ст. 297 КК України), то додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину виступають суспільні відносини у сфері здоров'я людини.

Крім того, якщо дане кримінальне правопорушення вчинено із застосуванням насильства або погрозою його застосування, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки (ч. 3, ч. 4 ст. 297 КК України), то додатковим безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення виступає здоров'я людини.

До предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі, відносяться будь-які предмети, що знаходяться: 1) в могилі чи на ній або в іншому місці поховання: пам'ятники різних видів та елементи благоустрою могил (бордюри, квітники, плити заощення, світильники, вази), вінки, квіти, труна, лампадки тощо; 2) на трупі людини: одяг, індивідуальні речі та прикраси, ордени і медалі тощо. Вказаний склад має місце тільки за наявності посягання на один або кілька його предметів, до яких відносяться: могила, інше місце поховання, труп, урна з прахом покійного, а також предмети, що знаходяться в місці поховання або на трупі. До предметів вказаного складу злочину відносяться також предмети, залишені на похованнях, які слід вважати предметами ритуальної належності, а не спорудами. Це свідчить про те, що склад ст. 297 КК

України має спеціальний предмет, встановлення якого є обов'язковим за кожним фактом вчинення цього злочину. В ч. 2 ст. 297 КК України предметом кримінального правопорушення можуть бути «братська могила чи могила Невідомого солдата, пам'ятник, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті» [1]. Вчинення суспільно небезпечних дій щодо поховань, передбачених у ч. 2 ст. 297 КК України, відображає нешанобливе ставлення суб'єкта злочину до героїв України, які віддали своє життя за свободу та права людей.

Знищення або пошкодження, наприклад, скелетованих, муміфікованих чи заспиртованих останків людини, які використовуються в музеях, кваліфікуються як кримінальне правопорушення проти власності. Якщо ж такі останки мають історичну або культурну цінність, їх захист підпадає під ст. 298 КК України, яка передбачає відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 297 КК України, може проявлятися у наступних діях: 1) нарузі над могилою, іншим місцем поховання, над трупом або урною з прахом покійного; або 2) у викраденні предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі. Слід зазначити, що викрадення таких предметів є різновидом наруги над могилою, який утворює об'єктивну сторону вказаного злочину.

Об'єктивна сторона ч. 2 та ч. 3 ст. 297 КК України передбачає кваліфіковані ознаки, які проявляються у формі осквернення або руйнування щодо поховань героїв України різних часів.

А. Доброскок відносить наругу, осквернення та руйнування до особливих форм вандалізму. Автор розмежовує вказані форми вандалізму, які описані в диспозиції ст. 297 КК України, за наступними ознаками: «По-перше, це мета: основною метою наруги є заподіяння образи, виявлення зневаги до певної особи чи до певних соціальних і правових норм, тоді як основною метою осквернення є бажання їх опозорити, зганьбити, принизити, заплямувати, опоганити, обезчестити. По-друге, це спосіб учинення: наруга, як правило, проявляється в блюзнірстві, глузуванні, злому висміюванні, тоді як осквернення спрямоване на помітне зниження естетичних властивостей

певного об'єкта, приведення його у поганій, образливий для суспільної моральності стан» [5, с. 78-79].

Законодавець у Кримінальному кодексі України не надає офіційного визначення терміну «наруга», лише перелічує відповідні об'єкти та способи вчинення таких кримінально протиправних дій. У ст. 2 Закону України «Про поховання та похоронну справу» від 10.07.2003 р. № 1102-IV так само не розкривається зміст цього терміну, однак описуються можливі способи вчинення такої наруги. У науці кримінального права під наругою, в контексті ст. 297 КК України, слід розуміти активні, свідомі, вольові дії винного, які проявляються в прагненні зневажити пам'ять про померлого, продемонструвати своє негативне ставлення до принципів суспільної моральності, що панують в цій сфері, яке може проявлятися у різний спосіб (це самовільне створення написів, малюнків або інших зображень, пошкодження, розкопування, руйнування чи знищення кладовищеньських споруд, використання їх з непередбаченою законодавством метою, або інші подібні дії). Наруга над місцем поховання полягає в оскверненні могили або іншого місця поховання (руйнуванні, розриванні, знищенні або пошкодженні надмогильних споруд, елементів благоустрою могил, нанесенні цинічних і зневажливих написів, обливання брудом, викопування останків, витоптуванні квітів тощо). Наруга над трупом може проявитися у вчиненні аморальних, осквернюючих дій з тілом людини після її смерті. Не є злочинними дії, що полягають в ексгумації трупа або перепохованні останків померлих, якщо вони вчиняються відповідно до вимог чинного вітчизняного законодавства.

Під незаконним заволодінням предметами, що знаходяться в місці поховання або на тілі померлого (трупі), слід розуміти їх таємне або відкрите вилучення з місця поховання або з трупа.

Кримінально протиправні дії, передбачені ч. ч. 1 і 2 ст. 297 КК України, можуть відноситись лише до злочинів з формальним складом, незалежно від форми прояву їх об'єктивної сторони, оскільки сам факт незаконного заволодіння предметами, що знаходяться в місці поховання або на трупі, у будь-якому випадку є проявом зневажання пам'яті про померлого, що заслуговує на оцінку такого діяння як злочину проти моральності.

Злочин, передбачений ст. 297 КК України, характеризується виключно умисною формою вини у вигляді прямого умислу, який, у свою чергу, може бути як заздалегідь обдуманим, так і таким, що виник раптово, шляхом вчинення активних суспільно небезпечних дій.

Мотив наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого може бути будь-який, однак, при цьому в ч. 3 ст. 297 КК України законодавець передбачив в якості кваліфікуючих корисливі та хуліганські мотиви, що, на нашу думку, є цілком логічно та обґрунтовано. Як свідчить

судова практика, наруга над місцями поховань з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, вчинюється доволі часто та свідчить про підвищену суспільну небезпеку таких дій, тому для диференціації відповідальності та заповнення прогалин у законодавстві, вважаємо за доцільне доповнити ст. 297 КК України вказаним мотивом як кваліфікуючою ознакою. Це буде сприяти більш ефективній кримінально-правовій охороні поховань та запобіганню злочинам на ґрунті такої нетерпимості.

Розглянемо питання відмежування ст. 297 КК України від суміжних складів кримінальних правопорушень. Правовий аналіз змісту норм чинного Кримінального кодексу України свідчить про те, що до суміжних зі ст. 297 КК України можна віднести наступні: ст. 194 КК України («Умисне знищення або пошкодження майна»); ст. 178 КК України («Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків»); ст. 179 КК України («Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь»); ст. 298 КК України («Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини»).

При цьому слід зазначити, що ст. 194 КК України та ст. 297 КК України співвідносяться як загальна та спеціальна норми; до спеціальних відноситься також ст. 178 КК України. Тобто норми, зазначені у статтях 178 та 297 КК України, є спеціальними для загальної норми про знищення та пошкодження майна. Підтримуємо думку В. О. Навроцького, який вважає, що «будь-яка норма сама по собі не може бути загальною чи спеціальною. Вона конкурує з іншою нормою лише під час взаємодії між ними. Окрім генетичного зв'язку, спеціальна норма втрачає свої ознаки та функції звичайної норми кримінального права» [6, с. 290].

Стаття 297 КК України регулює спеціальні випадки знищення або пошкодження майна, коли предметом кримінального правопорушення виступають могила, інші місця поховання або тіло померлого. Проте, у певних випадках знищення або пошкодження такого майна має бути додатково кваліфіковане за ст. 194 КК України. Наприклад, коли наруга або осквернення місць поховання вчинюються шляхом підпалу, вибуху або іншим загально небезпечним способом, оскільки такий спосіб не включено до кваліфікуючих ознак наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Викрадення предметів, що знаходяться в місці поховання та перебувають у власності інших осіб (це, відповідно до законодавства, надмогильні споруди (у т.ч. склепи) та елементи благоустрою могил), потребує додаткової кваліфікації за статтями про злочини проти власності, оскільки у цьому випадку має місце вчинення двох різних злочинів з різними об'єктами посягання.

Відмежування ст. 297 КК України та ст. 178 КК України («Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків») як двох спеціальних кримінально-

правових норм, які стосуються пошкодження спеціального виду майна, відбувається через їх відмінності за об'єктом та предметом кримінального правопорушення. При цьому вважаємо, що у випадку пошкодження або зруйнування релігійної споруди або культового будинку, які визнані місцями поховання, кваліфікація кримінального правопорушення має відбуватися за статтями 178 та 297 КК України.

Статті ст. 179 та 297 КК України відмежовуються за об'єктивними ознаками складу. У ст. 297 КК України кримінально протиправні дії полягають у нарузі над могилою, іншим місцем поховання, над тілом померлого, оскверненні або руйнуванні братської могили чи могили Невідомого солдата або інших поховань героїв України різних часів. Водночас у ст. 179 КК України ці дії виражаються у незаконному утримуванні, оскверненні або знищенні релігійних святинь.

Аналіз ст. 298 КК України свідчить про наявність особливого предмету вказаного кримінального правопорушення, а саме об'єктів археологічної спадщини чи об'єктів культурної спадщини. Співвідношення предметів ч. 2 ст. 298 КК України та ч. 2 ст. 297 КК України свідчить про те, що останньою не охоплюються діяння, вчинені стосовно пам'яток, пов'язаних із давніми історичними подіями, які офіційно віднесені до об'єктів археологічної спадщини чи об'єктів культурної спадщини. Для додаткової кваліфікації кримінального правопорушення, предметом якого є могильники, некрополі або окремі поховання, визначені в ст. 298 КК України, необхідно довести їх визнання як об'єктів культурної або археологічної спадщини шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. В іншому випадку, знищення, руйнування чи псування таких об'єктів належить кваліфікувати за ст. 297 КК України за ознакою «наруга над місцем поховання».

У випадку, коли викрадення предметів, передбачених ст. 297 КК України, супроводжувалося застосуванням насильства щодо особи, яка охороняє місце поховання, або будь-якої іншої особи, вчинене підлягає кваліфікації за сукупністю ст. 297 КК України та відповідних статей, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя чи здоров'я (статті 115, 121, 122, 125, 126, 129 КК України), а також за кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи об'єднань громадян (статті 342, 345, 348, 350 КК України).

Відсутність у складі ст. 297 КК України кваліфікуючого мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості ускладнюють процес кваліфікації та розмежування вказаного складу злочину із суміжними складами кримінальних правопорушень. Тому у разі вчинення наруги над місцем поховання осіб певної раси, національності чи віросповідання, вчинена з ідеологічних мотивів, підлягає кваліфікації за сукупністю ст. 297 КК України та відповідної частини

ст. 161 КК України. Наруга над трупом або місцем поховання, якщо вона вчинена з метою перешкоджання проведенню релігійного обряду, кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 180 та ст. 297 КК України.

Таким чином, відмежування ст. 297 КК України від суміжних складів відбувається з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних ознак складу. Важливе практичне значення при цьому має чітке законодавче визначення вказаних ознак у статтях Кримінального кодексу України та нормах профільного законодавства, наприклад Законі України «Про поховання та похоронну справу» від 10.07.2003 р. № 1102-IV тощо.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було зроблено наступні висновки: 1) законодавство про наругу над могилами на території України пройшло довгий і складний шлях розвитку, починаючи з часів Київської Русі до сучасності, та відображає різні етапи історичного, соціального, політичного та культурного розвитку країни; 2) кримінально-правовий захист похоронної культури є необхідним інструментом для збереження соціальних відносин, які базуються на традиціях та звичаях вшанування пам'яті померлих; 3) наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого посягає на моральні засади суспільства, принижує пам'ять про особу та ображає почуття її близьких; 4) моральні засади в Україні мають, перш за все, конституційні гарантії захисту, що впливає з положень статей 3, 32, 34, 35 Конституції; 5) нормативно-правове регулювання похоронною справою відбувається через профільне законодавство, яке потребує свого удосконалення; 6) у сучасних умовах, коли світ продовжує стикатися з проявами військової агресії, суспільство стало більше звертати увагу на цінність людської гідності навіть після смерті, особливого значення в такі складі часи набуває кримінально-правова охорона місць поховання, а також тіл померлих осіб; 7) «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» (ст. 297 КК України) закріплена в розділі XII Особливої частини чинного Кримінального кодексу України та посягає на суспільні відносини у сфері моральності; 8) розглянуто основні складнощі розмежування ст. 297 КК України з іншими суміжними складами кримінальних правопорушень, а саме ст. 194 КК України («Умисне знищення або пошкодження майна»); ст. 178 КК України («Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків»); ст. 179 КК України («Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь»); ст. 298 КК України («Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини»); 9) зроблено висновок, що відмежування ст. 297 КК України від суміжних складів відбувається з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних ознак складу. Важливе практичне значення при цьому має чітке

законодавче визначення вказаних ознак у статтях Кримінального кодексу України та нормах профільного вітчизняного законодавства.

Література:

1. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 р. Дата оновлення: 17.07.2025 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.08.2025)
2. Горб Н. О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Бойченко В. П. Особливості кримінально-правового впливу на правопорушення проти суспільної моралі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 545-548. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/132.pdf
5. Доброскок А. Форми вираження та способи вчинення вандалізму: поняття, співвідношення та класифікація. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. Vol. 2. С. 72-82.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. У 2-х ч. / Під заг. ред. М. О. Потебенко, В. Г. Гончаренко. Ч. 2. Особлива частина. Київ : Форум, 2001. 941 с.

References:

1. Kryminalnyi kodeks: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. 2341-III Data onovlennia: 26.12.2024 r. [Law of Ukraine Criminal Code from April, 5, 2001, № 2341-III] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
2. Horb, N. O. (2005). Naruha nad mohyloiui: kryminalno-pravovyi ta kryminolohichniy analiz [Grave desecration: criminal law and criminological analysis]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. Data onovlennia: 01.01.2020 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. Boichenko, V. P. (2022). Osoblyvosti kryminalno-pravovoho vplyvu na pravoporushennia proty suspilnoi morali [Specific features of criminal-legal regulation of offenses against public morality]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 7, 545-548 [in Ukrainian].
5. Dobroskok, A. (2019). Formy vyrzhennia ta sposoby vchynennia vandalizmu: poniattia, spivvidnoshennia ta klasyfikatsiia [Expressions and ways to commit vandalism: concept, ratio and classification]. *Visegrad Journal on Human Rights*, 2, 72-82 [in Ukrainian].
6. Potebenko, M. O. & Honcharenko, V. H. (2001). Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine]. (Vols. 1-2). *Osoblyva chastyna*. Kyiv : Forum [in Ukrainian].